

Prof. Dr. Yüksel Özoğuz
Alman Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı

BİR MOTİF – ÜÇ ŞİİR

Şiir karşılaştırmaları her zaman ilginçtir. Edebiyat türleri arasında en yoğun ve bazan da en kapalı anlatıma sahip olan şiir, en çabuk ve en çarpıcı biçimde yazarlar arasındaki görüş, duyuş ve anlatım farkını sergileyebilir. Hele bu yazarlar başka başka kültürlerden geliyorsa, böyle bir karşılaştırma kültürler arasındaki farkı ya da beklenmedik benzerlikleri en şaşırtıcı biçimde ortaya çıkartabilir.

Bu çalışmada yüzyılımızın başlarında, hemen hemen aynı yıllarda doğmuş - Karl Krolow 1915 Hannover ve Orhan Veli Kanık 1914 İstanbul - ve yüzyılım ortalarında ilginç eserler vermiş, Alman ve Türk Edebiyatında hiç kuşkusuz önemli birer yer edinmiş iki şairi seçtik. İlk aşamada, bu iki şairin, aynı motifi, evrensel açıdan simgesel değeri olan 'gemi' motifini taşıyan iki şiirini karşılaştırmak, farklı kültür özelliklerini, yaşamı algılayış ve anlatım özelliklerini ortaya koyduktan sonra, birkaç kuşak sonra yetişmiş, ama her iki kültürü de tanıyan, Türkiye'de doğup (1961, Ankara) Almanya'da yaşamını sürdüren bir şaire, Zafer Şenocak'a yöneleceğiz. Her iki kültürün karşılaşması ve etkileşimi açısından Zafer Şenocak ve onun şiiri bizi ilginç sonuçlara götürecektir.

İlk olarak Karl Krolow'un 1958 yılında yazmış olduğu 'Robinson I' adlı şiirini tanıyalım:

ROBINSON I

Immer wieder strecke ich meine Hand
Nach einem Schiff aus.
Mit der blossen Faust versuche ich,
Nach seinem Segel zu greifen.
Anfangs fing ich
Verschiedene Fahrzeuge, die sich

Am Horizont zeigten.
 Ich fange Forellen so.
 Doch der Monsun sah mir
 Auf die Finger
 Und liess sie entweichen,
 Oder Ruder und Kopass
 Brachen. Man muss
 Mit Schiffen zart umgehen.
 Darum rief ich ihnen Namen nach.
 Sie lauteten immer
 Wie meiner.

Jetzt lebe ich nur noch
 In Gesellschaft mit dem Ungehorsam
 Einiger Worte.

KK AG, S,70

Şiirlerin başlıkları her zaman önemlidir, onlar yazarın bize kapıyı açmamız için uzattığı birer anahtar niteliğindedirler. Bu yüzden bir karşılaştırma yapılacaksa her zaman başlıklardan başlamak gerekir.

Krolow'un şiiri "Robinson I" adını taşır. Robinson batı edebiyatının en popüler kahramanlarından biri, edebiyata uzak çevrelerin bile hemen algılayıp yorumlayabildikleri bir isim. Robinson'un ilk düşündüğü şey yalnızlık, tek başlılıktır. İkinci olarak da, bir adada tek başına, tüm insanlardan sevdiklerinden ve memleketinden uzakta olduğu için de özlemi düşündürmektedir. Buna göre Robinson hem yalnızlık hem de özlemin simgesi durumundadır.

"Robinson I"

"Immer wieder", sürekli yineleme belirten bu sözcüklerle başlayan şiirde ilk olarak gemilere uzanıp yakalamak arzusu dile gelir. Bununla 'özlem' anlatılmak isteniyor diye düşünülürken, hemen ardından okuyucu gemilerin gerçekliği konusunda şüpheye düşürülür. Çıplak elle yelkenlerinden tutulmak istenen gemiler, oyuncak gemiler midir? yoksa yalnız düşsel gemiler mi? Üçüncü aşamada, şiirin üçüncü tümcesinde ise,

daha önce (Anfangs...) veya başlangıçta gemileri tutabildiğini öğreniriz ki, aynı balıkları yakalayabildiği gibi, bu okuyucuyu yeniden şaşırtır ve cevaplanması gereken yeni sorular doğurur. “Başlangıç” sözcüğü ile anlatılmak istenen tam olarak ne zamandır. Daha önce tutabildiğine göre, şimdi tutmasına engel olan nedir? Bu ikinci sorunun cevabı hemen gelir; ilk olarak ‘muson’ rüzgarları buna karşıdır, ayrıca gemilerde çıkan ‘arızalar’. Ne var ki bu cevaplar da yeterince açık değildir. Henüz tam açıklanamayan bir nedenle hem doğa güçleri ona karşıdır, hem de gemiler - yani diğer insanlar - Robinson’dan kaçarlar, bir karşı tavır içerisindedirler. Tam bu aşamada, “Man muss mit Schiffen zart umgehen.” gemilere karşı nazik olmak gerekliliği bir öğüt veya varılan bir sonuç olarak verilir. Bu öğüde uyan Robinson, doğal yakınlığı kuramadığına göre, dil’in yardımı ile, onlara ‘ad’lar vererek, seslenerek ulaşmaya çalışır. Ama bu çaba da sonuçsuz kalacaktır. Çünkü bulduğu ‘ad’lar gemilere uymaz, gemilerle örtüşmez.

“Sie lauteten immer / wie meiner.” Robinson’un söyledikleri hep kendi adına benzer şeylerdir. Robinson’un kişiliğinde genel anlamda tüm insanlar, dar anlamda şair kendi ‘ben’ini aşip karşı tarafa ulaşamaz; bir hapsolmuşlük, bir iletişimsizliktir anlatılan; ‘dil’ de iletişimi gerçekleştirmez. İnsanların bencilliği mi, şairin başarısızlığı mı, yoksa kendi başına ‘dil’in yetersizliğini mi, asıl sorun? Son aşamada “Mit dem Ungehorsam einiger Worte.” ki bunlar şiiri sona erdiren sözlerdir, ‘dil’ kendi başına bir sorun olarak görünür ama yine de diğer sorular ve sorunlar geçerliliklerini kaybetmeyeceklerdir. Yalnızca doğa veya öteki insanlar değil, insanın kendi yarattığı ‘dil’ de ona, Robinson’a ihanet etmektedir.

Bazı soruların cevabı henüz tam verilmemiş olsa da, şiirin konusu artık açıktır, şiirin başında ‘Robinson’ imgesi ile verilen ‘yalnızlık’ teması, her aşamada giderek büyüyüp ve özellikle de ‘dil’ sorununun gündeme gelmesi ile ‘iletişimsizlik’ olarak belirginleşmektedir. Çağdaş insanın yalnızlığı, tarihsel, ya da, roman kahramanı “Robinson”unkinden daha farklı bir boyuttadır ve bu yalnızlığın adı iletişimsizliktir ve şiirde aşama aşama sergilenen budur.

‘Özlem’le başlayan ve ‘özlem’le biten bu şiirde ‘özlem’in yanı sıra ‘yaşama sevici’ de dile gelir, hatta ‘yaşama sevinci’ni anlatan dizeler çoğunlukta olduğu için , ikinci ve üçüncü bölümler şiirin belkemiğini oluşturduğu için, ‘yaşama sevinci’nin ağır bastığı da söylenebilir.

Tekrar “Robinson I” şiirine döner, dil ve anlatım özelliklerini dikkatlice incelersek, dilbilimsel açıdan yaklaşırsak ilk olarak ‘ich’ (ben) sözcüğünün çok sık kullanılmış olduğunu, oldukça kısa bir şiirde dokuz kez (ich 6, mein 2, mir 1) ‘ben’ den söz edilir.

..... ich meine

..... Ich

..... ich

ich

..... mir

..... ich

..... meiner

..... ich

İkinci olarak fiillerin kullanımı dikkati çeker. Öznesi ‘ben’ olan bu fiillerde hep karşı tarafa yönelik güçlü edimler söz konusudur, hep karşı tarafa ulaşmak, daha da doğrusu, karşı tarafı ele geçirmek arzusudur dile gelen.

Strecke ich meine Hand aus

versuche ich zu greifen

finf ich

rief ich Namen nach

Sıfat kullanımı ise hemen hemen yok gibidir; yalnızca bir kez, o da ‘zarf’ olarak karşımıza çıkar. Böylece ‘fiil’ in veya fiillerin önemi bir kez daha vurgulanmış olur. Bunun dışında, şiirin kurgusunda önemli rol yüklenmiş olan bazı sözcükler vardır. Bunlar zaman ve neden gösteren, belli aralarla karşımıza çıkan, bir anlamda dili organize eden sözcüklerdir.

DENİZİ ÖZLİYENLER İÇİN
 Gemiler geçer rüyamlarımda,
 Allı pullu gemiler, damların üzerinden;
 Ben zavallı,
 Ben yıllardır denize hasret
 “Bakar bakar ağlarım”.

Hatırlarım ilk görüşümü dünyayı,
 Bir midye kabuğunun aralığından:
 Suların yeşili, göklerin mavisi,
 Lâpinaların en hârelisi...
 Halâ tuzlu akar kanım
 İstiridyelerin kestiği yerden.

Neydi o deli gibi gidişimiz,
 Bembeyaz köpüklerle, açıklara!
 Köpükler ki fena kalpli değil,
 Köpükler ki dudaklara benzer;
 Köpükler ki insanlarla
 Zinaları ayıp değil.
 Gemiler geçer rüyalarımda,
 Allı pullu gemiler, damların üzerinden;
 Ben zavallı,
 Ben yıllardır denize hasret.

ÇTŞA, s.170

Orhan Veli'nin şiiri de ‘gemi’ imgesi ile başlar. Ve olanca güzelliği ile “allı pullu” gemiler özlemin objesidir. Ne var ki bir rüya söz konusudur ve “damların üzerinden“ geçen gemilere zaten ulaşmak söz konusu değildir. ‘Ağlamak’tan söz edilse de, hem ‘Bakar bakar ağlarım’ turnak içinde yazıldığı, alıntı olduğu belirtildiği için, hem de bir fantazi söz konusu olduğu için, bu hüznün pek ciddiye alınamaz ya da ağırlığını kaybeder. Çok geçmeden asıl özlenenin ‘gemi’den çok ‘deniz’ olduğu “Ben yıllardır denize hasret” sözleriyle ortaya çıkar. Şiirin ikinci bölümünde tümüyle ‘deniz’ vardır ve ‘hatırlarım’ sözcüğü ile geçmişteki mutlu birliktelik anlatılır; artık rüya değil gerçeklerden söz edilir. Geçmişteki güzel günlerde “bir midye kabuğunun aralığından“ görür şair dünyayı, bir midye ile özdeşleşir ve ‘deniz’in bir

parçasıdır. Gördüğü dünya 'deniz' olduğuna göre 'dünya'da 'deniz' ile özdeşleşir. Dünya yeşil ile maviden "Suların yeşili göklerin mavisi", 'deniz'le 'gökyüzü'nden oluşur ve bu dünya olağanüstü güzeldir. Üçüncü bölümde de aynı birliktelik coşku içinde sürerken, tam bir yaşama sevincidir dile gelen. "Köpükler ki dudaklara benzer / Köpükler ki insanlarla / Zinaları ayıp değil." dizelerinde şairin 'deniz' ile olan ilişkisi 'sevgili' ile olan ilişkisine eşdeğer görülür. Son bölüm bir dize eksiği ile birinci bölümüm bir yinelenmeşidir ve şiir "Ben yıllardır denize hasret" sözcüğü ile son bulur.

Immer wieder.....

.....

Anfangs

.....

Doch

.....

Oder

.....

Darum

.....

Jetzt

.....

Son derece düzenli ve mantıksal bir dizge bahis konusudur. Bu şiirin duygulardan, coşkulardan çok düşüncenin, felsefe terimi ile 'tin' veya "Geist"ın ürünü olduğunu rahatça söyleyebiliriz.

Öte yandan 'Robinson' un kişiliği bir başka özelliği ile de belirginleşir. Sürekli yinelenen 'ben' ve onunla ilgili olarak söz konusu olan fiiller, onu kendine güvenen, tek başına doğaya söz geçiren, kendi iradesini her şeyin üstünde tutan bir tür 'Homo Faber' olarak ortaya koyar.

"Denizi Özliyenler İçin" adlı şiiri de dil ve anlatım açısından ele alacak olursak hem 'ben' sözcüğünün hem de 'ben'le ilgili fiillerin kullanımı son derece farklıdır. 'Ben' birşeyleri değiştirmek, veya karşı tarafı etkilemek için edimde bulunmaz, bu edimler yine 'ben'e geri döner onun durumunu anlatır.

"Bakar bakar ağlarım

.....

..... Hatırlarım ..."

Tüm şiirde yalnızca bu iki dizede 'ben'le ilgili gerçek iki fiil kullanılmıştır. Ya da

Ben zavallı
Ben yıllardır denize hasret,

dizelerinde olduğu gibi 'ben'in durumunu belirtmek için normal fiil yerine sıfat veya isimlerden yararlanılır.

Halâ tuzlu akar kanım
İstiridyelerin kestiği yerden.

Dizelerinde ise 'ben' in etken değil edilgen durumu büsbütün ortaya çıkar.

Bu şiirde, Karl Krolow'un şiirinde olduğu gibi 'fiiller' değil, 'sıfatlar' dır ön plana çıkan ve şiiri belirleyen, şiiri ayakta tutan sözcükler; hem sayıca çok, hem de son derece etkileyici oldukları görülür:

.....
Allı pullu

.....zavallı

.....

.....

.....

.....

Suların yeşili, göklerin mavisi,

.....en hârelisi...

.....tuzlu.....

.....

.....deli gibi.....

Bembeyaz.....

.....fena kalpli değil

.....

.....

.....ayıp değil

.....

Allı pullu

...zavallı

“Mavi(si) / en hâreli(si) / tuzlu / deli / bembeyaz / fena değil / ayıp değil“. Sıfatların önemi yadsınacak gibi değildir, hatta yer yer ‘isim’ e dönüşmüş olduklarını görürüz:

“Suların yeşili, göklerin mavisi, / Lâpinaların en hârelisi..”.

Sıfatlar önemlidir ve çoğunlukla doğayı betimlemede kullanılırlar, doğanın öneminin, şairin doğaya hayranlığının göstergesidirler.

Sonuç olarak burada, doğaya hükmetmek yerine, onu seyreden ve hayran olan bir ‘ben’ vardır. Ve ‘ben! Değil, bu ‘doğa’dır hayran olunan, özlenen ve de asıl önemli olan.

Son aşamada artık, elimizdeki verilerden yola çıkarak, şiirlerden şairlere ve onların bu şiirlere yansıyan dünya görüşlerine ve dolayısıyla bu dünya görüşleri arasındaki farklılıklara ulaşabiliriz.

Krolow’un şiirinde konuşan ben büyük bir ‘ego’nun sözcüsüdür. Gerek ‘Robinson’ gerekse ‘homo faber’, Aydınlanma’dan bu yana sürekli gücüne ve aklına güvenmeyi öğrenen Batı insanının imgeleridir, ve ne var ki bu güçlü ‘ego’yu 20. Yüzyılda bekleyen şey yalnızlık ve iletişimsizliktir. Ya da güçlü Robinson imgesine Krolow’un getirdiği yeni bir yorumdur bu.

Orhan Veli’nin şiirinde ise tüm coşkusu ve hayranlığı içinde kendisini doğaya teslim eden, doğa ile bütünleşen bir ben vardır. Orhan Veli coşkulu ve duygulu olmaktan korkmaz ve kaçınmaz, aksine coşkusunu olabildiğince okuyucusuna aktarmak ister. İçerdiği hüznü ve özleme karşın sevincinin ağır bastığı bir şiirdir bu, Batı Dünyası için 20. Yüzyılın ortalarında yazılması olanaksız bir şiir.

Şiirlerdeki ortak ‘gemi’ imgesine dönersek, bu imgenin ne denli, farklı bir oluşum gösterdiği de hemen görülür. Krolow’da ‘gemi’ özlemin, veya özlemin objesi olan öteki insanın yerini tutar, yalnızca bir simgedir, gerçek dünyada bir karşılığı yoktur. Orhan Veli’de ise tam aksine, ‘damların üzerinden geçen’ hayal ürünü gibi görünen gemiler, gerçek dünyada karşılığı olan gemilerdir: İstanbul’da Boğaz ya da Ada hatlarında yolcu taşıyan gemiler. Şair bu şiirini Ankara’da yaşamak zorunda olduğu yıllarda İstanbul özlemi içinde yazmıştır, ‘gemiler’ İstanbul’un, İstanbul’da geçirdiği yazların simgesi durumundadır.

Batının 20. Yüzyılın başından bu yana insanın yaşadığı yalnızlık ve iletişimsizlik onun dış dünyadan, dış gerçeklerden de kopması, büsbütün kendi içine gömülmesi olarak da kendini belli eder. Karl Krolow'un şiirinde, dış dünyadan alınan bazı parçalarla, ama dış dünyadan bağımsız,şairin yeniden yarattığı kurmaca bir dünya vardır. Bu dünya şiirin dünyasıdır, bu dünyada yalnızca şairin iradesi sesini duyurur ve şair duygularından çok düşüncelerini anlatır.

Sonuç olarak: Karl Krolow ve Orhan Veli'nin, aynı yıllarda ama farklı coğrafyalarda doğmuş, farklı kültürlerde yetişmiş bu iki şairin dünyaya bakışı, algılayışı ve de bunu şiirde dile getirişi de farklıdır, hem de karşıtlık derecesinde farklı.

Bu noktada artık Zafer Şenocak'ın şiirine geçebiliriz. Her iki coğrafyayı, her iki kültürü de yakından tanıyan, Türkiye'de doğup, Almanya'da yaşayan bir insan olarak, bir sanatçı olarak, onun dünyası, onun şiiri, yukarıdaki şairlere ve şiirlere göre hangi koordinatlarda gezinir?

bir yunus
yurtkörü
kapımın önünde

ein Delphin
heimblind
vor meiner Tür

debeleniyor bir su birikintisinde
akıtıyor kanını taşlar üzerine
kanı bir gemi resmediyor suya
kaybolan gemiyi

hechtet in einer Lache
blutet auf Steinen aus
sein Blut malt ein Schiff aufs Wasser
das verlorene Schiff

ölmüş yatıyor yunus eşğin berisinde
gagasını alıp gidiyor çocuklar
GA, s.14

der Delphin liegt tot an der Schwelle
die Kinder nehmen seinen Schnabel
R.J, S.20

söylem Şenocak'ın her zaman olduğu gibi başlıksız olan bu şiirinde, başlığın yerine geçip okuyucuya yol gösterecek olan sözcük, hemen şiirin başında karşılaşılan, Türkçe'de olduğu kadar Almanca 'da da şaşkınlık yaratan "heimblind" "yurtkörü" sözcüğüdür ve şiirin konusunu ele verir. Vatan hasretinin diyemezsek de, vatansız oluşun ve bunun getirdiği özlemin ve acının anlatıldığı bir şiirdir bu. Yunus ait olduğu yerde değil yanlış yerde, yaşaması olanaksız bir yerde bulunmaktadır, denizde değil bir su

birikintisinde. Şair yolunu şaşırması bir yunus kimliğinde kendisini anlatır, kendisinden ‘ben’ olarak değil bir üçüncü kişi olarak, ‘o’ diye söz eder. Bu anlatım biçimi hiç şüphesiz ki, şairin yeğlediği nesnel anlatıma uygun düşer. Anlatılan bir trajedidir, sonu ancak ölümle bitecek olan bir özlemdir, ama bir tek gözyaşı bile dökülmez. Bir gazete haberi verir gibi anlatılır, ama bir gazete haberi değildir anlatılan; sunuş nesnel olsa da, sunulan öznel, yaşanan acı ve özlemdir. Şair acı çeker ama acısını dolaylı ve üstü örtülü bir biçimde anlatır. Gerçekten de şiirde duygu taşıyıcısı hiç bir sözcük kullanılmaz, ama imgesel anlatımın gücü okuyucuya o sözü edilmeyen duyguyu yaşatır; yunusun akan kanının su üstünde oluşturduğu gemi resmi, onun sonsuz özleminin, ölesiye, tükenircesine özleminin görselleşmesidir ve bu görsellik alabildiğine etkileyicidir.

Zafer Şenocak bu anlatımı ile hangi kültürün sözcüsüdür, ya da hangi şaire daha yakın düşer? Bu soruya tek ve kesin bir cevap verilemez. İlk bakışta, duygusallıktan kaçınan ve nesnel olmayı yeğleyen tavrıyla Karl Krolow’a yakın düştüğü söylenebilir. Ayrıca şairin içinde bulunduğu yalnızlık ve iletişimsizlikte de yeni bir benzerlik görülebilir. Yalnız bu iletişimsizlikte bir nüans söz konusudur; şairin çocuklarla olan bağı konuya başka bir boyut getirir:

.....
gagasını alıp gidiyor çocuklar

Ne var ki Krolow’a hiç benzemeyen bir yanı da gözden kaçmaz; şiirde ‘ben’den hiç söz edilmez, “kapımın” sözcüğündeki iyelik eki dışında. Doğaya hükmeden, edimlerde, atılımlarda bulunan bir ‘ben’ yerine, doğanın bir parçası olan ‘yunus’ vardır. Orhan Veli denizle midyelerle özdeşleşirken, Zafer Şenocak da yunus olur. Bu noktada Orhan Veli ile olan yakınlığı açıktır, her ikisi de kendisini doğanın bir parçası olarak görür, aynı şekilde etken değil de edilgen olmayı yeğledikleri de söylenebilir.

Zafer Şenocak’ın şiirinde her iki kültürün izlerini bulmak olasıdır, ‘ben’ yerine ‘yunus’ olmayı seçerken, çok ilginç bir ortak payda yakalamıştır, nesnel anlatımı ile Krolow’a, doğa ile bütünleştiği için Orhan Veli’ye uygunluk gösterir. Zafer Şenocak, bu şiirin de içinde bulunduğu “Ritual der Jugend” adlı şiir kitabı ile 1988 yılında Adelbert Chamisso ödülüne layık görülecektir. Alman eleştirmenleri imgelerinin gücü ile şaşırması ve

etkilemiş, ama aynı zamanda yalın ve nesnel söylemi ile onların beğenisine de uygun düşmüştür.

Zafer Şenocak'ın çok zor gibi görünen bir işi başardığını söyleyebiliriz; birbirinden oldukça farklı, hatta zaman zaman karşıt tavırlarda olabilen iki kültürün uzlaşmaz gibi görünen bakış açılarını ilginç bir biçimde bir araya getirmiştir. Kısacası, onun şiirlerinde iki kültürün kaynaştığını, yeni bir boyut, yeni bir söylem kazandığını görmekteyiz..

Kısaltmalar :

- KKAG Karl Krolow, Ausgewahlte Gedichte, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M. 1976
- ÇTŞA. Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi, Adam Yayınları, İstanbul 1992
- GA Gençlik Ayınl eri, Zafer Şenocak, Çeviren Yüksel Özoğuz, Yapı Kredi Yayınları İstanbul, 1994

Summary: One Motive-Three Poems

Poem comparisons, when the poets are of various cultures, may bring out the differences among these cultures or may show similarities in a surprising way, and in a quick and effective manner.

In this work, we have chosen two poets of the same era, Karl Krolow born in 1915 in Hannover and Orhan Veli Kanık born 1914 in Istanbul. At first, the works of these two poets, where they have employed the universal motif of the „ship“ are compared to show characters of different cultures, understanding of life and expressions. This is followed by a study of the work of another poet, Zafer Şenocak, born in Ankara, Turkey in 1961 and currently living in Germany, who has followed them after a couple of generations and knows both the German and Turkish cultures. Zafer Şenocak and his poem will take us to interesting results from comparison and influence perspectives on two different cultures.

